

תשרי תשס"ז

בס"ד

קין והבל – בין אדם לאדמה

1 ספר בראשית פרק ג

האדם מגורש מגן עדן בעקבות חטאו
 (יז) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתך לאמר לא תאכל ממנו ארוה **האדמה בעבורך בעצבון** תאכלנה כל ימי חייך:
 (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה:
 (יט) בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל **האדמה** כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב:
 (כ) ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה אם כל חי:
 (כא) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם:
 (כב) ויאמר ה' אלהים הן האדם הן האדמה הנה פאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם:
 (כג) וישלחו ה' אלהים מגן עדן לעבד את **האדמה** אשר לקח משם:
 (כד) ויגרש את האדם וישפן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים:.

2. בראשית פרק ד

א. לידת קין והבל

(א) **והאדם ידע** את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר **קניתי איש את ה'**:
 (ב) ותסוף ללדת את אחיו את הבל ויהי הבל רעה צאן וקין הנה עבד **אדמה**:

ב. מנחותיהם של קין והבל

(ג) ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי **האדמה** מנחה לה':
 (ד) והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהו וישע ה' אל הבל ואל מנחתו:
 (ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו:

ג. דבר ה' אל קין (א)

(ו) ויאמר ה' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך:
 (ז) הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואלו תשוקתו ואתה תמשל בו:

ד. דו שיח בין האחים והריגת הבל

(ח) ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו:

ה. דבר ה' אל קין (א) ותגובתו של קין

(ט) ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך

ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי:

(י) ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן **האדמה**:
 (יא) ועתה ארוה אתה מן **האדמה** אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך:
 (יב) כי תעבד את **האדמה** לא תסוף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ:

(יג) וַיֹּאמֶר קִין אֶל ה' גְּדוֹל עֹנֵי מִנְשׂוֹא :
 (יד) הֵן גִּרְשֵׁת אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפְּנֵי אֶסְתֵּר וְהֵייתִי נֶעַ וְנָד בְּאֶרֶץ וְהָיָה כָּל מִצְאֵי יַהֲרַגְנִי :
 (טו) וַיֹּאמֶר לוֹ ה' לָכֵן כָּל הָרֹג קִין שְׂבָעֵתִים יִקָּם וַיִּשָּׂם ה' לְקִין אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת אוֹתוֹ כָּל מִצְאוֹ :
 (טז) וַיִּצַּא קִין מִלְּפָנֵי ה' וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נֹד קִדְמַת עֵדֶן :

1. קין וצאצאו

(יז) וַיֵּדַע קִין אֶת אִשְׁתּוֹ וַתֵּהָרֵם וַתֵּלֶד אֶת חֲנוּךְ וַיְהִי בִנְהָ עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוּךְ

(כח) וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שֵׁת לִי אֱלֹהִים זָרַע אַחֵר תַּחַת הַבָּל כִּי הֲרָגוּ קִין :
 (כט) וְלִשְׁתָּ גַם הוּא יָלַד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֶנֹשׁ אִזּוֹ הַיּוֹחֵל לְקַרְא בְּשֵׁם ה' :

3. ההקשר הכרונולוגי

רש"י על בראשית פרק ד פסוק א

והאדם ידע - כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתוב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים :
 קין - על שם קניתי :
 את ה' - כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו (נדה לא) :

4. דוגמה נוספת להטיה הדקדוקית

ספר בראשית פרק כ - כא

א. תפילתו של אברהם

(יז) וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים

ב. פקידת אשת אבימלך

וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת אַבְיִמֶלֶךְ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶמְהִתִּיו וַיֵּלְדוּ :
 (יח) כִּי עָצַר עֶצֶר ה' בְּעַד כָּל רֶחֶם לְבַיִת אַבְיִמֶלֶךְ עַל דְּבַר שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אַבְרָהָם :

ג. פקידת שרה

(א) וְה' פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דָּבַר :
 (ב) וַתֵּהָרֵם וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֶּן לְזִקְנִיו לְמוֹעֵד אֲשֶׁר דָּבַר אֱלֹהִים :

5. רש"י על בראשית פרק כא פסוק א

וה' פקד את שרה וגוי' - (ב"ק צב) סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה שנאמר ויתפלל וגוי' וסמך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שריפא את אבימלך :

6. ההקשר הענייני

(הערה: פירוש זה חולק על רש"י מבחינת סדר הזמנים)

א. בן עזרא על בראשית פרק ד פסוק א

והאדם - כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את ה', ואין שם זכר למלת אלהים - כי הנה נמצא בארץ במין כאשר הוא במעלי' בעצמים. ומלת טוב כלל וכן כתוב וירא אלהי את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק :

7. רד"ק בראשית פרק ד

והאדם ידע - כיון שנוולד לו כח התאוה ובאשתו גם כן, ידעה והרתה ואח"כ ילדה.

8. רש"י על בראשית פרק ד פסוק א

את ה' - כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו (נדה לא) :

9. רמב"ן על בראשית פרק ד פסוק א

הנכון לי, שאמרה הבן יהיה לי קנין לה', כי כאשר נמות יהיה במקומנו לעבוד את בוראו

10. רש"י על בראשית פרק ד פסוק ב

רועה צאן - לפי שנתקלה האדמה פירש לו מעבודתה:

11. ספר גור אריה על בראשית פרק ד פסוק ב

[ד] שנתקלה האדמה. דאם לא כן למה לא היה עובד אדמה, דהא הרועה צאן - עיקר הדבר לא יהנה ממנו, שהרי היה אסור לאכול בשר עד שבא נח והתיר להם הבשר (רש"י לעיל א, כט), ולא היה נהנה רק בגיזה וחלב.

12. ספר בראשית פרק ב

וַיִּצְרָה ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָיִם מִן הָאָדָמָה וַיִּפְחַ בְּאָפְיוֹ נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה

13. אור החיים על בראשית פרק ג פסוק יט

(יט) עד שובך וגוי טעם שנתן ב' טעמים כי ממנה וגוי' כי עפר וגוי' להיות שטעם ממנה לוקחת אינו טעם מספיק לשוב אל האדמה כי הלא קודם שחטא גם כן היה בבחינה זו ולא נגזר עליו לשוב למקום שממנו לוקח, לזה נתן טעם ב' באומרו כי עפר אתה וגוי', הכוונה בזה כי אם היה ניצול מהחטא בשכר קיום מצות ה' היה ה' מגביר בו צד הרוחניות ויהיה גופו מזדכך ויתהפך החומר שבו והגשימו והחלט ממנו התהפכותו לצורה, גם הוחשך מאור הרוחני שבו ואין בו כח להאיר לבחינת החומר לעשותו צורה, והוא אומרו "כ"י" פירוש טעם שאני אומר לך עתה שתשוב אל האדמה שלוקחת ממנה ולא מקודם לזה "כי עפר אתה" פירוש העמדת עצמך במדת עפר שהוגשמת מצד מעשיך שלא שמרת המצוה שבאמצעותה היה הזיכוך, וכיון שכן כי כל מקור יקו למקורו ושוב ישוב אליו והוא מקור גולמו הוא מן האדמה לוקח:

14. בראשית פרק ג

(ט) וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּפֶה.

15. משנה מסכת אבות פרק ב

רבי אליעזר אומר, יהי כבוד חברך חביב עליך פשלך, ואל תהי נוח לכעוס. ושוב יום אחד לפני מיתתך.

16. רש"י הירש

ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתך לאמר לא תאכל ממנו ארוה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך:

ארוה האדמה בעבורך - ברוב המקומות מתייחס "בעבור" לתכלית, ואילו "בגלל" מתייחס לסיבה ואמצעי. כך: "למען ייטב לי בעבורך וחייתה נפשי בגללך". ייטיבו לי כדי להגיע אליך ולזכות בחסדך. ועל ידיך יתגלגלו הדברים, שאוסיף לחיות.

נמצא פירושו כאן: לא מפני שחטאת, אלא לצורך תיקון דרכיך, האדמה תחדל להתפתח בהרוחה. התפתחותה תעוכב - לטובתך, לצורך תיקון דרכיך. היא תחדל לחייך אליך, ולא תוסיף תת כוחה לך מרצונה הטוב.

רק אם תתנזר מהרבה, תזכה במעט. בעצבון תאכלנה. לאמן את האדם ב"עצבון" הזה, זו המטרה של קללת הארץ. זהו עיקרון החינוך עד היום, ההתנזרות משחררת את האדם, והיא מבררת את חלקו הטוב והאלוקי.

17. רש"י הירש

(יט) בַּזְעַת אֶפְיֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבְךָ אֶל הָאָדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי עֶפְרָא אֶתָּה וְאֶל עֶפְרָא תָשׁוּב:

לוקחת מביע כפיה. כל עוד אדם ברשות עצמו הרי הוא מסור לידי האדמה: כי עפר אתה ואל עפר תשוב. אך ה' הפקיע את האדם מן האדמה, אשר ממנה נברא והניח אותו בגן עדן. גם מה שלוקח מעפר הרי הוא נצחי בידי ה', הוא לא ידע מוות, כל עוד הוא מסור בידי ה'. אך משהאדם יצא מרשות ה' והלך אחרי לבו, הרי הוא חוזר ונופל והולך בדרך כל הארץ.

אולם חשיבות יתירה נודעת לעיון נוסף: הדין האלוקי גזר קללה על האדמה ועל הנחש, אך אין בו רמז לקללה שנאמרה על האדם. האדם לא נתקלל כל עיקר. דבר לא נשתנה בייעודו הנעלה ובכושרו למלא את ייעודו. רק התנאים החיצוניים נשתנו.

18. ספר בראשית פרק ד

וַיְהִי הַבֶּל רָעָה צֹאן וְקִין הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה :
 וַיְהִי מִקֶּץ יָמַיִם וַיָּבֵא קִין מִפְּרֵי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה' :
 (ד) וְהַבֶּל הֵבִיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוּ וּמִחֻלְבֵּהֶן וַיִּשַׁע ה' אֶל הַבֶּל וְאֶל מִנְחָתוֹ :
 (ה) וְאֶל קִין וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר לְקִין מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו :

רש"י הירש

יש לתמוה על כך שהוא מזכיר כאן את הבל תחילה, אף על פי שקין היה הבכור. אולם, עבודתו הטבעית של האדם היתה החקלאות. האדם היה זקוק "לעבוד את האדמה" למצוא לו מזון למחיה. קין בחר לו את העבודה הטבעית. ואילו הבל עבר לעבודה אחרת, והכתוב מדגיש זאת ע"י הקדמתה.

ניגוד חריף יתגלע לאחר מכן בין שני האחים האלה. אך אין התורה אומרת עליו דבר – מלבד ההבדל במשלח ידם. ומכאן שהבדל זה רומז להבדל של תכונה ואופי.

כוונתנו לניגוד שבין עמים חקלאיים לבין עמים רועי צאן.

החקלאות דורשת את כל כוחותיו הגופניים של האדם. הגזירה האלוקית "בזיעת אפיק תאכל לחם" מתגשמת בייחוד אצל החקלאי. עליו להקדיש את כל חייו לקיומו הגופני. האיכר הוא עבד לשדהו, ואדמתו מושכתו אליה.

האמונה בה' ובמעלת האדם אבדה לראשונה אצל עמים חקלאיים. שם התפתחו לראשונה עבודות ואיליות.

כנגד זה, מעלה יתירה נודעה לחיי הרועה, עיקר עיסוקו ביצורים חיים, הטיפול בהם מעורר רגשות אנושיים והשתתפות בצער הבריות. קניינו הוא ניד, המקנה זקוק לטיפול הרועה, אך אין קיומו בידי האדם. כך יינצל הרועה מסכנת ההפרזה בעצמו וברכשו.

19. רש"י על בראשית פרק ד פסוק ג

מפרי האדמה - מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה

20. מדרש רבה בראשית פרשה כב פסקה ז

(ז) ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם וגו' על מה היו מדיינים אמרו **בואו ונחלוק את העולם אחד נטל הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין** דין אמר ארעא דאת קאים עליה דידי ודין אמר מה דאת לביש דידי דין אמר חלוץ ודין אמר פרח מתוך כך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר שניהם נטלו את הקרקעות ושניהן נטלו את המטלטלין ועל מה היו מדיינים אלא זה אומר בתחומי בהמ"ק נבנה וזה אומר בתחומי בהמ"ק נבנה שגא' ויהי בהיותם בשדה ואין שדה אלא בהמ"ק היך מה דאת אמר (מיכה ג) ציון שדה תחרש ומתוך כך (בראשית ד) ויקם קין אל הבל אחיו וגו' יהודה בר אמי אמר **על חוה הראשונה** היו מדיינים אמר רבי איבו חוה הראשונה ... ויקם קין :

21. רש"י על בראשית פרק ד פסוק ז

הלוא אם תיטיב - כתרגומו פירושו :

לפתח חטאת רובץ - לפתח קברך חטאתך שמור :

ואליך תשוקתו - של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך :

ואתה תמשל בו - אם תרצה תתגבר עליו :

22. תרגום אונקלוס על בראשית פרק ד פסוק ז

הלא אם תוטיב עובדך - ישתביק לך, ואם לא תוטיב עובדך - ליום דינא חטאך נטיר.

23. מדרש רבה בראשית פרשה כב פסקה ט

אר"ש בן יוחאי קשה הדבר לאומרו ואי אפשר לפה לפרשו

(משל) לבי אתליטין שהיו עומדין ומתגוששים לפני המלך. אילו רצה המלך פירשן, ולא רצה המלך לפרשן. נתחזק אחד על חבירו והרגו. והיה מצווה ואמר: מאן יבעי דיני קדם מלכא (מי יתבע דיני לפני המלך) כך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה.

24. רש"י על בראשית פרק ד פסוק יג

גדול עוני מנשוא - בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון :

25. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף נ/א

ו אמר ר' חנינא כל האומר הקדוש ברוך הוא ותן הוא יותרו חיינו שנאמר הצור תמים פעלו כי כל